

ve günümüzde de özellikle Yunanistan'da bu anlamda anılmasına yol açmıştır (Zeleepos, s. 133). Böyle olmakla beraber Slavlar ve Arnavutlar arasında saygın bir isimdir ve eserleri bu dillere çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gesammelte Werke von Jakob Philipp von Fallmerayer (ed. G. M. Thomas), Leipzig 1861, II, 94-95; H. Seidler, *Jakob Philipp Fallmerayer's geistige Entwicklung. Ein Beitrag zur deutschen Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts*, München 1947; Thomas Leeb, *Jakob Philipp Fallmerayer: Publizist und Politiker zwischen Revolution und Reaktion (1835-1861)*, München 1996; *Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861), der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert* (ed. Cl. Märkl – P. Schreiner), München 2013; Cl. Märkl, "Jacob Philipp Fallmerayer in der Bayerischen Akademie der Wissenschaften", a.e., s. 15-22; R. Lauer, "Fallmerayer als Schriftsteller", a.e., s. 23-31; P. Schreiner, "An den Angängen einer Geschichtlichen Darstellung des Byzantinischen Reiches", a.e., s. 33-92; O. J. Schmitt, "Ist Fallmerayer der Begründer der historischen Südosteuropaforschung?", a.e., s. 93-132; J. Zeleepos, "Rezeption durch Reaktion zur Bedeutung Fallmerayers für den Griechischen Nationaldiskurs im 19. Jahrhundert", a.e., s. 133-141; G. Veloudis, "Jacob Philipp Fallmerayer und die Entstehung des Neugriechischen Historismus", *SOF*, XXIX (1970), s. 43-90.

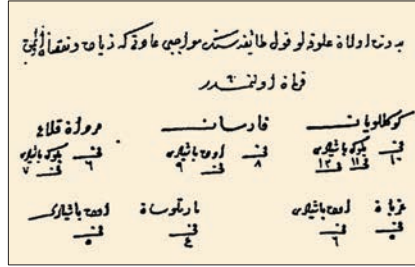

KEMAL BEYDİLLİ

FÂRİSÂN (فارسان)

Kalelerde görevli atlı askerleri ifade eden bir terim.

Osmanlı askerî teşkilâtında genellikle sınır kalelerinde ve askerî üs niteliği taşıyan önemli yerlerde istihdam edilen atlı askerlere *fârisân* denmiştir. Kelime Arapça *feresin* (at) ism-i fâilî olup Farsça "-ân" ekiyle çoğul hale getirilmiştir. Bu atlı askerlerin kalelerde ilk defa ne zaman bulunduğu bilinmemekle birlikte, XVI ve özellikle XVII. yüzyıllarda giderek önemli artan sınır kalelerinde genellikle mahallinden sağlanan askerlerden oluşmak üzere yoğun biçimde kullanıldığı tesbit edilmektedir. Serhad kulu sınıfından

Budin'de görevli ulûfeli askerlerden fârisânın da zikredildiği bir belge (*Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 146)

sayılan bu atlılar görev yaptıkları kalelerin önemine göre "fârisân-ı evvel, fârisân-ı sâni, fârisân-ı sâlis" gibi bölüklere ayrılmıştır. Bunlardan her birinin başında ağa denilen zabıtlar bulunurdu. Çoğu ulûfeli olan fârisânın bir kısmı timar tasarruf ederdi. Ulûfeli olanlar görev yaptıkları eyaletin gelirlerinden aldıkları maaşla, timarlı fârisân da tasarruf ettikleri mukâtaa geliriyle geçinirdi. Maaş alanlara bazan "atlı ulûfeli" denirdi. Asıl görevleri bulundukları kaleyi ve sınır boylarını korumak olan fârisânın kale kuşatmalarına da katıldığı görülmektedir. Nitekim Çehrin ve Belgrad kalelerinin kuşatılmasında yer aldıkları bilinmektedir (Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, s. 291, 915). XVII. yüzyılda fethedilen Girit adasının Granbusa Kalesi'ne 1693'te timarlı kırk beş fârisân tayin edilmiştir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 438). Uzunçarşılı, yine kalelerde görev yapan ve "beşlü" denilen birliklerle fârisânın aynı olduğu kanaatini taşımakla birlikte (*Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 287) bu adlandırma hizmet ettikleri yöreye göre değişmiş olabilir. Serhad boylarındaki azeblerin atlı olanlarına da fârisân adı verildiği belirtilmektedir. XVII. yüzyılda özellikle taşrada görev yapan devlet ricâlinin kapı halkından kendilerine saruca, sekban da denilen leventler arasında fârisânın da bulunduğu

anlaşılmaktadır (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 314).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 5, s. 594, hk. 1643; nr. 83, s. 26, hk. 50; s. 43, hk. 78; s. 44, hk. 81; 1734-1735 *Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri* (haz. Kemal Erkan), İstanbul 2011, s. 137, 156; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I, 37, 146, 247; II, 1000, 1001, 1165; Naimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, III, 1069; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 181, 314, 438; Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke* (haz. Nazire Karayay Türkal, doktora tezi, 2012), MÜ Tarih Araştırmaları Enstitüsü, s. 291, 702, 826, 827, 915; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I, 358, 434; II, 1148; III, 1365, 1432, 1511, 1542; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 287-288; Abdülkadir Özcan, "Serhad Kulu", *DiA*, XXXVI, 560-561.

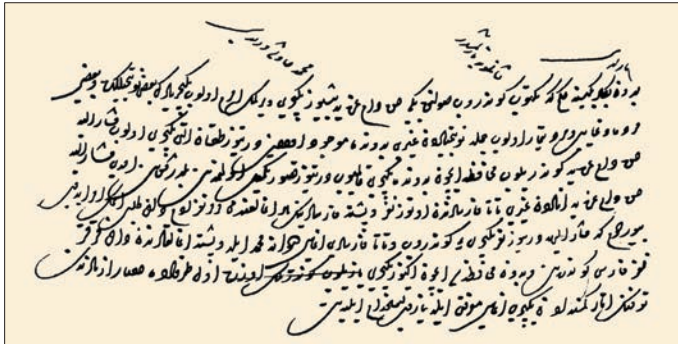
ABDÜLKADİR ÖZCAN

FÂSÎ, Abdülhafız (عبدالحفيظ الفاسي)

Ebü'l-Fazl Abdülhafız
b. Muhammed et-Tâhir
b. Abdilkebîr el-Fâsî el-Fihri
(1883-1964)

Faslı muhaddis,
fakih, kadı, edip ve tarihçi.

1301'de (1883) Fas şehrinde doğdu ve orada büyüdü. Kuzey Afrika fâtihi Ukb b. Nâfi' el-Fihri'nin soyundan gelen ve Endülüs şehirlerinden Mâleka'nın (Malaga) âlimleriyle meşhur ailelerinden biri olan Beni'l-Cedd'e mensuptur. Ailesi IX. (XV.) yüzyılın sonlarına doğru Fas'a göç etmiş ve buraya nisbetle anılmıştır. Kettânî ailesinden olan annesi Hz. Hasan'ın neslindedir. Fâsî, başta babası olmak üzere Fas'ın önde gelen âlimlerinden Arap dili ve edebiyatı, mantık, beyan, tarih, tefsir, hadis, tasavvuf, fıkıh ve usulü, kelâm gibi ilimleri tahsil etti. Babasından Kur'an ve tefsirin yanı sıra İmam Mâlik'in *eI-Muvaṭṭaʿ*'ını, Buhârî ve Müslim'in sahihlerini, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin sünenlerini, Beyhâkî'nin *Şuʿabü'l-İmân*'ını, Hâkim'in *el-Müstedrek*'ini, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sını, Tirmizî'nin *eş-Şemâʿil*'ini ve Nevevî'nin *Erbaʿin*'ini okudu. Özellikle hadis ilmine yöneldi. Fas'taki öğreniminin ardından ilmi seyahatlere çıkarak Tunus, Mısır, Filistin, Şam ve Hicaz'ı dolaştı; bu şehirlerdeki âlimlerden faydalandı; onlardan icâzet aldı ve kendilerine icâzet verdi. Fas'ta ve diğer ülkelerde kendilerinden ders aldığı hocalar arasında Muhammed b. Arabî

Kanûnî Sultan
Süleyman
tarafından
Budin
beylerbeyine
gönderilen
Peşte
fârisleriyle de ilgili
bir hüküm
(BA, MD, nr. 5,
s. 594, hk. 1643)

el-Bennânî, Muhammed b. Abdülvehid ez-Zerhûnî, Muhammed b. Abdülkebir el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Ahmed b. Tâlib İbn Sûde, Ahmed b. İsmâil el-Berzencî, İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, Ahmed b. Me'mûn el-Belgay-sî, Ahmed Şerîf es-Senûsî, Cemâleddin el-Kâsımî gibi âlimler vardır. Fâsî *Mu'cemü's-şü'yûh*'unda 113 hocasını tanıtır. Genç yaşlarından itibaren Fas'ta yayımlanan *es-Sa'âde* dergisine ilmi ve edebî makaleler yazdı. Ayrıca Muhammed el-Hâc es-Simlâlî, Mahmed b. İbrâhim el-Fâsî, Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, Ebû Cîde b. Abdülkâdir el-Fâsî ve diğer bazı şeyhler vasıtasıyla Nâsiriyye, Kâdiriyye, Derkâviyye, Nakşibendiyye, Vezzâniyye, Şâzeliyye, Rifâiyye, Halvetiyye, Senûsiyye ve Kübreviyye gibi tarikatlara intisap etti.

Fas'ın Dükkâle, Sîdibennûr, Suveyre ve Settât şehirlerinde yaklaşık on yıl kadılık yapan Fâsî bir süre ağır ceza mahkemesi üyeliğinde bulundu. Fransız ordu birliklerince tahtından uzaklaştırılan V. Muhammed'in yerine tahta çıkarılan Muhammed b. Arafе tarafından Settât şehri kadılığına getirildi. Kasım 1955'te tekrar tahta oturan V. Muhammed'in emriyle görevinden azledildi ve servetinin dörtte birine el konuldu. Bundan sonra zamanını öğretim ve telifle geçirdi, Rabat'ta bulunan evinde ölünceye kadar yazmakla meşgul oldu. 24 Ramazan 1383 (8 Şubat 1964) tarihinde vefat etti ve Rabat'ta Şâle Kabristanı'na dedesinin yanına defnedildi. Talebesi Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde'nin hadis, tarih ve diğer konularda derin bilgiye ve zengin bir kütüphaneye sahip olduğunu söylediği Fâsî hadis, tarih, ensâb ve edebiyat alanında değerli eserler yazmıştır. Onun şiirleri de bulunmaktadır.

Eserleri. 1. *Eşherü meşâhîri'l-â'ilât*. Mağrib'in tanınmış ailelerinin tanıtıldığı eserin bazı bölümleri 1335 (1916) yılında *es-Sa'âde* dergisinde neşredilmiştir. 2. *ed-Dâ'ü ve'd-devâ'* (Fas 1338/1919). 3. *el-İntişâr bi'l-vâhîdi'l-kahhâr fî ibtâli nakşi Ebî Cendâr* (Rabat 1341/1922). Şâle Kabristanı'nda medfun Yahyâ b. Yûnus hakkındadır. 4. *et-Tâc fî men ismühû Muhammed min mülûki'l-İslâm* (Rabat 1346/1927). 5. *el-Âyâtü'l-beyyinât fî şerhi ve tahrici'l-ehâdisi'l-müselâat*. Üç bölümden oluşan eserin sadece birinci bölümü yayımlanmıştır (Rabat 1930). 6. *Mu'cemü's-şü'yûh el-müsemma Riyâzü'l-cenne ev el-Müdhîşü'l-mu'trib*. İlk neşri 1350'de (1931) Rabat'ta iki cüz halinde yapılan eseri Abdülmecîd Hayâlî yeniden neşretmiştir (Beyrut 1424/2003).

Müellif, en hacimli eseri olan bu kitabında çeşitli ülkelerde ders aldığı hocalar ve onlardan okuduğu kitaplar hakkında bilgi vermiştir. Eserde önce teberrüken Muhammed ve Ahmed adlı âlimlere yer verilmiş, daha sonra kişiler alfabetik sıraya göre yazılmıştır. 7. *el-İs'âd li-mürâ'ati'l-isnâd* (Rabat 1357/1938). 8. *İstinzâlü's-sekîneti'r-rahmâniyye bi't-tahdîşi birba'îne'l-büldâniyye* (Tıtvân 1373/1953; Beyrut 2003). Kırk temel hadis kaynağından, önceki kırk hadis kitaplarında da geçmeyen kırk hadisin her biri hadis tahsili için gittiği bir beldeye mensup hocalardan alınıp derlenmesiyle oluşturulmuştur.

Abdülhafız'ın kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Te'lîf fî felsefeti târihi eşheri düveli'l-Mağribi'l-aşkâ; Tercümânü'l-mu'rib an eşheri fûrû'i's-Şâzeliyye* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 4400, Mağrib'de hüküm süren İdrîsîler, Murâbitlar, Muvaahhidler, Merînîler, Sa'dîler ve Filâlîler hakkındadır); *Mecmû'a mine't-terâcim* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 4413, babası Muhammed Tâhir ve dedesi Abdülkebir el-Fâsî'ye ders ve icâzet veren hocaları tanıtan bir eserdir); *Silsiletü Muḥâḍarât* (1922 yılında Rabat'ta Medresetü'l-ulyâ'da verdiği konferansların metinleridir); *Ḥaḩavât ve Ḥaḩarât* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 4413, 1910'da Mağrib'in sahil kesimlerine gerçekleştirdiği seyahati sırasında kaleme aldığı, Mehdiye, Sâle, Rabat, Dârülbeyzâ, Tanca, Kasrûlkebîr, Arâîş şehirlerini ve buralarda karşılaştığı âlimleri ve fazilet erbabını anlattığı seyahatnâmesidir); *Şüzûrû'l-âced fi'z-zeyli 'alâ 'inâyeti üli'l-mecd* (1911'de üç bölüm halinde telif edilmiş olup birinci bölümde Mevlây Süleyman, hâtimede ise kendisi hakkında bilgi verdiği eserdir); *Teşyidü'l-huşûni'l-hendesiiyye li'd-difâ'i 'ani's-sebîbeti'l-aşriyye* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 4409; resimli olan diğer bir nüshası Tanca'da Hizânetü Abdullah Kennûn'da bulunmaktadır, nr. 10615); *el-Mehdiyye ve'l-mehdiyyûn; Ḥabâya'z-zevâyâ; el-Besâtinü'l-hendesiiyye fi'z-zebbi 'ale's-sebîbeti'l-medresiiyye; el-İnşâf fî mes'eleli'l-âmel bi-ḩaberi'telgrâf; Risâle fi'l-keîâm 'ale'l-kevâkib ve sükkânihâ ve's-su'ûdi ileyhâ; Tebrî'etü'l-İslâm 'ani'l-ḩurâfât ve'l-evhâm* (eserlerinin bir listesi için bk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, I, 631-632).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhafız el-Fâsî, *Mu'cemü's-şü'yûh el-müsemma Riyâzü'l-cenne ev el-Müdhîşü'l-mu'trib*

(nşr. Abdülmecîd Hayâlî), Beyrut 1424/ 2003; a.mlf., *el-İs'âd bi-mühimmeti'l-isnâd*, Rabat 1357/1938; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, *Delilü mü'rrihi'l-Mağribi'l-aşkâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 47, 75, 201, 258; a.mlf., *İḩḩâfû'l-mütâli' bi-vefeyâti a'lâmi'l-karni's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, IX, 3376-3379; a.mlf., *Sellû'n-nişâl li'n-nidâl bi'l-eşyâh ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şü'yûh* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 190-193; Abdullah b. Abbas el-Cirârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'âşir bi'l-'Udveteyn: er-Rabât ve's-Selâ*, Rabat 1391/1971, II, 328-330; a.mlf., *et-Te'lîf ve nehḩatühü bi'l-Mağrib fi'l-karni'l-işrin min 1900 ilâ 1972*, Rabat 1406/1985, s. 331-333; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, *Neşrû'l-cevâhir ve'd-düer fi 'ulemâ'i'l-karni'r-râbi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 627-632; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî ḩabâkâti'l-Mâlikiyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 492-494; Yvette Katan Bensamoun – Rama Chalak, *Le maghreb: De l'empire otoman à la fin de la colonisation française*, Paris 2007, s. 378; Nefise ez-Zehbi, "Abdülhafız b. eṭ-Ṭâhir el-Fâsî", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Selâ 1425/2004, XIX, 6402.

İSMAİL CERAN

FAŞ

Gürcistan'da tarihî bir şehir.

Gürcistan'ın başşehri Tiflis'e 312 km. mesafede olup Rion nehrinin Karadeniz'e ulaştığı yerde kurulmuştur. Mingreller ve Gürcüler'in Poti şeklinde isimlendirdikleri Faş'ın tarihî geçmişî Grekler'in Phasis / Fasis, İtalyanlar'ın Fasso dedikleri antik yerleşmeye kadar iner. Phasis adı, milâttan önce 750-650 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Yunan didaktik şiirinin öncülerinden Hiosodos'un *Theogony* adlı eserinde şehir adı değil ırmak adı olarak geçmektedir. Faş / Poti ve çevresinin tarihi 2600 yılı aşmaktadır. Miletoslu Themistogoras öncülüğünde gelen kolonistlerin kurduğu bu şehirden filozof ve astronom Heraclides Ponticus da bahsetmektedir. Burası daha sonra Roma kontrolüne girmiştir.

Coğrafyacı Strabon, Faş'ın denize döküldüğü yerde büyük bir ticarî alanın olduğunu, buranın iki tarafını deniz, diğer tarafını da nehrin çevrelediğini yazmaktadır. Strabon ayrıca Faş'ın çevresinde Aea şehrinin bulunduğunu ifade eder (Dubois de Montpéroux, I, 536, 546). Plinius ise (23-79) Faş'ın kenarındaki bu şehrin denizden 15.000 adım uzakta yer aldığını belirtir. Her iki yazar da burasının Hindistan'dan Karadeniz'e ulaşan ticaret yolunun canlı bir merkezi olduğunu kaydeder. VI. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen, *Etnica* adlı coğrafya sözlüğünün yazarı olan Bizanslı Stephanos / Stephanos, Aea'nın Kolhis'te